

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Ю. В. ОВОД

Шлях України до демократичного суспільства з ринковою економікою знаходиться в процесі змін соціальної та освітньої сфер. Так, упровадження інклюзивного навчання в системі освіти України є відображення об'єктивних вимог, що має на меті забезпечити право на якісну освіту всім, без винятку, громадянам України, у тому числі людям з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна освіта є значним кроком на шляху інтеграції дітей. Цей процес носить творчий та інноваційний характер, який пов'язаний із постійним пошуком більш ефективних способів організації навчання.

Необхідність дослідження соціально-педагогічних аспектів роботи з дітьми з особливими потребами пов'язана не лише із щорічним збільшенням кількості народжуваності таких дітей та їхнім становищем у суспільстві (ізоляція від однолітків, обмеження в спілкуванні та інших видах діяльності), але й зумовлена недостатністю реалізації на практиці системи інтегрованої освіти, що включає дитину з особливими потребами в повноцінний процес навчання поряд з іншими дітьми [1, с. 16].

Питаннями особливостей інклюзивної освіти та можливості її реалізації в педагогічній практиці займається ряд дослідників, а саме: І. Аверіна, Т. Дмитрієва, Н. Єленський, Д. Зайцев, Л. Зайцева, О. Конопльова, І. Лошакова, М. Малофеєв, Е. Мартинова, Н. Назарова, Ф. Ратнер, М. Семаго, Л. Шіпіцин, Н. Шматко, А. Юсупов, О. Ярська-Смирнова та ін.

Сучасні науковці та практики (В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Мамайчук, В. Назарина, Т. Сак, В. Синьов, Л. Шилпіцина та ін.) підкреслюють неоднозначність підходів до вирішення проблеми інклюзивної освіти, певні труднощі залучення дітей із вадами розвитку до загальноосвітнього середовища, зокрема:

- наявність психофізичних порушень, які ускладнюють навчання;
- переджепе ставлення до дітей із боку соціального оточення;
- відсутність відповідного навчально-методичного забезпечення та медико-психологово-педагогічного супроводу.

Метою статті є висвітлення особливостей функціонування закладів інклюзивної освіти та специфіки професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в установах даного типу.

У науковій літературі особлива увага зосереджена на тому, що соціальна ситуація розвитку дітей із психофізичними вадами визначається не лише наявністю порушень у дітей, але й ставленням до них із боку соціального оточення.

Тому на основі аналізу цієї проблематики можна окреслити умови забезпечення ефективного інклюзивного навчання дітей з особливими потребами:

- раннє виявлення і корекція вад розвитку;
- психологічна та педагогічна підготовка дитини та її батьків до навчання спільно зі здоровими однолітками;
- розробка методики інтеграції дитини з психофізичними вадами в залежності від виду дизонтогенезу;
- тісна співпраця з батьками, оволодіння ними спеціальних дефектологічних знань, педагогічної, психотерапевтичної та консультивативної допомоги;
- відповідна підготовка педагогів загальноосвітніх закладів;
- створення спеціальних умов у класі, школі;
- підготовка здорових учнів класу до взаємодії з особливою дитиною.

На сьогоднішній день система інклюзивної освіти охоплено наступні категорії дітей:

- діти соціально вразливих груп;
- діти з особливостями психофізичного розвитку:
- з порушеннями слуху;
- з мовленнєвими порушеннями;
- з порушеннями інтелекту (затримка психічного розвитку, розумово відсталі);
- з порушеннями зору (знижений зір, осліплі, сліпі);
- з порушеннями уваги та гіперактивності;
- із захворюванням внутрішніх органів;
- з порушеннями опоно-рухового апарату;
- з емоційно-вольовими порушеннями та діти з аутизмом;
- з порушенням психічної діяльності;
- зі складною структурою порушень (сліпоглухонімі, розумово відсталі, сліпі, та ін.).

У сучасній освітній сфері існує декілька підходів до надання якісної освіти дітям з обмеженими можливостями здоров'я: мейнстримінг, інтеграція та інклюзія.

Мейнстримінг передбачає розширення соціального досвіду між здоровими дітьми та дітьми з обмеженими можливостями в позаурочний час: табори, клуби за інтересами, участь у масових заходах. На думку канадських та американських вчених, цей процес є важливим етапом у розвитку освіти майбутніх громадян [2, с. 17].

Інтеграція – це наявність упорядкованих відносин між індивідами, групами, організаціями, державами; залучення дітей із фізичними та сенсорними вадами до навчання і виховання в колективі здорових однолітків, а також використання різних форм дистанційного навчання. Соціальний підхід до тлумачення інтеграції визначає соціальну адаптацію дитини з особливими потребами в загальну систему соціальних відносин та взаємодій, у межах освітнього середовища, в яке вона інтегрується. Характеризується такий підхід двостороннім процесом соціалізації, де дитина з особливими потребами одночасно виступає і об'єктом, і суб'єктом цього процесу, та взаємопідготовкою до життя в суспільстві, де вона готується до життя серед людей та сама готує суспільство до сприйняття її.

Педагогічна інтеграція передбачає формування в дітей з особливими потребами здібностей до засвоєння навчального матеріалу передбаченого програмою загальноосвітнього навчального закладу [2, с. 211].

Досвід багатьох країн світу свідчить, що методикою освітньої інтеграції дітей з особливими проблемами є затвердження принципів рівних прав у можливості здобуття освіти.

У міжнародних документах наголос робиться на тому, що „інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами відбувається найкраще в рамках інклюзивних шкіл, які повинні приймати всіх дітей, не зважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві чи інші особливості”.

У 2001 році Всеукраїнським фондом „Крок за кроком” разом з Інститутом спеціальної педагогіки АПН України було розроблено семирічну програму науково-педагогічного експерименту „Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах”, який був затверджений Міністерством освіти і науки України, який успішно реалізується в освітніх навчальних закладах України.

Експериментом було встановлено, що діти з особливими освітніми потребами з більшим інтересом ставляться до оточуючих, до спілкування, підвищилась мотивація до самоконтролю, з'явилось почуття гордості за власну діяльність. Як показали результати, найвпливовішими формами роботи з дітьми з вадами виявилися творчі заняття та заняття з фізичного розвитку, які позитивно вплинули на соціально-емоційну сферу.

У 2003-2005 рр. проходив другий етап експерименту, який мав експериментально-інформаційний характер. На даному етапі була розроблена база рекомендацій для педагогів шкіл з питання проведення інклюзивного навчання: підготовлені методичні матеріали, рекомендації, посібники. Постійно діє консультаційний центр наставників і спеціалістів, які розробляють навчальні та індивідуальні плани для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження свідчать про те, що батьки впевнені, що найкращими умовами для навчання їх дітей є звичайні освітні школи, де вони спілкуються, навчаються, дорослішають, формуються як особистості на одному рівні з іншими дітьми. Діти почиваються в цілковитій безпеці. Батьки є активними учасниками процесу навчання, виховання та спілкування своїх дітей із їх здоровими ровесниками.

Інклюзивне навчання (інклузія – inclusion (англ.) – включення) - це процес створення освітнього простору, яке відображає потреби і можливості дітей незалежно від її психологічного та фізичного розвитку.

На відміну від інших систем, вона гнучка та носить індивідуальний характер навчання дітей з особливими потребами в загально освітніх школах. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом. Цей процес є глибшим за процес інклузії.

В основі принципів інклюзивного навчання лежить принцип рівності та освітні заклади мають враховувати різні потреби своїх учнів шляхом приведення у відповідність методів і темпу навчального процесу.

В процесі роботи перед спеціалістами постають складні завдання, під час розв'язання яких потрібно враховувати безпосередньо інтереси самих учнів з особливими потребами, їх батьків, власні педагогічні можливості, традиції та сторони фінансової забезпеченості.

Щодо принципів діяльності інклюзивних закладів, то вони характеризуються відкритістю перед соціальним оточенням, відчуттям відповідальності за свою роботу, доступністю інформації, засобів навчання, безперервним розвитком вільної та всебічно розвинутої особистості, створенням умов для кожної дитини для розкриття талантів, прояву здібностей, гуманізмом, прогнозистичністю, диференційним підходом до навчання, забезпеченістю технологічного аспекту виховного процесу.

Адже згідно Конституції України, право на освіту мають усі без винятку і згідно якої мають бути реалізовані наступні принципи:

- забезпечити обов'язковою, доступною, безкоштовною освітою всіх;
- сприяти здобуттю середньої освіти у різних формах, в тому числі загальноосвітнє і професійне навчання;
- зробити їх можливими і доступними для кожної дитини, а також розробити відповідні заходи, а саме, впровадження безкоштовної освіти та надання, за потреби, фінансової допомоги;
- зробити здобуття вищої освіти доступної для всіх на основі врахування інтелектуальних здібностей у будь-який спосіб;
- забезпечити доступність освітньої і професійної інформації для всіх дітей;
- вживати заходів для регулярного відвідування школи та зменшення випадків відрахування зі школи.

У загальних правилах забезпечення рівних можливостей визначається механізм здійснення навчання. Перш за все, це: гарантія доступу до послуг для задоволення потреб дітей з різними формами інвалідності; покладення відповідальності за освіту дітей з особливими потребами на органи загальної освіти; залучення батьківської громади та організації інвалідів до процесу навчання, забезпечення навчанням дітей із різними формами інвалідності, акцентуація уваги на роботі з дітьми раннього віку.

Важливою складовою соціально-педагогічної діяльності в закладах даного типу є корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами, яка має здійснюватися за наступними принципами:

- системність корекційних, розвивальних та профілактичних завдань;
- єдність процесу корекції та діагностики;
- пріоритетність корекції причинного типу;
- важливість фізіологічних, психологічних та соціальних особливостей;
- єдність технологій психологічного впливу;
- залучення соціального оточення до активної участі в корекційній програмі;
- орієнтація на різні рівні психологічних процесів;
- програмове навчання;
- зростання рівня складності, обсягу актуального матеріалу.

Під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами необхідно звернути увагу на організацію процесу навчання.

Ця робота тісно пов'язана з багатьма галузями, а саме: педагогікою, психологією, дефектологією. Для роботи над цією проблемою необхідно розробляти різні підходи, вивчати досвід зарубіжних фахівців у цій галузі, обмінюватися досвідом.

Головним етапом процесу інтеграції дітей та соціального середовища є правильний вибір навчального закладу.

Процес роботи з дітьми з особливими потребами в навчальному закладі орієнтовано на коригування та розвиток складових дефекту пізнавальної сфери, мовленнєвої, здатності до навчально-практичної діяльності, емоційної сфери і сфери особистісних утворень.

Головною умовою ефективності процесу інклузивної освіти для дітей є об'єднання зусиль спеціалістів різних галузей (медиків, психологів, педагогів, соціальних працівників, фізичних реабілітологів) і створення умов для їхнього застосування.

Для забезпечення якісного навчання у звичайних школах дітей з особливими потребами необхідно дотримуватись чіткої політики, що усвідомлюється і сприймається школами та громадкістю; забезпечити гнучкість навчальних програм і внести до них доповнення та зміни; забезпечити навчальними матеріалами та підготувати викладачів, надавати їм допомогу.

Одним із основних факторів у впровадженні інклузивного навчання в прийнятих документах є підготовка педагогічних кадрів. Програма підготовки педагогічних кадрів містить у собі орієнтацію на забезпечення позитивного спілкування та навчання дітей з фізичними та розумовими вадами; навчати педагогів належно оцінювати особливі потреби дітей, адаптувати навчальні плани, використовувати нові технології, планувати та реалізувати спільну діяльність фахівців із різних предметів, батьків та дітей. Частіше до роботи з дітьми з особливими потребами залучаються педагоги з фізичними вадами, які слугують прикладом для успішної реабілітації.

Упровадження технологій інклузивного навчання складається з підготовки виконавців та організації їхньої роботи, координації роботи соціальних структур (Міністерства освіти, Академії наук, шкіл, навчальних закладів різного рівня), надання науково-методичної допомоги спеціалістам, контролю за роботою в системі інклузивної освіти; аналізу процесу навчання; інформаційного забезпечення процесу навчання.

Для досягнення успіхів спеціалісти та батьки визначають потреби дитини і розробляють заходи для її підтримки (індивідуальний навчальний план), проводять аналіз виду порушень психофізичного розвитку учня, вивчають стан уваги, стомлюваності, темп роботи учня, враховують стан зору, слуху, особливості моторики, оцінюють і створюють навчальне середовище для всіх учнів, спрямовують всіх членів процесу навчання для успішного засвоєння програми, проводять спостереження за дітьми та оцінюють їх під час занять, закінчують заняття, якщо в цьому існує необхідність (неуважність чи втома учня), адаптують навчальні плани до специфічних потреб учнів, створюють дружні стосунки в колективі між дітьми.

У процесі роботи з усіма дітьми можуть виникати такі завдання: корегування програми роботи, виведення деяких розділів для кращого засвоєння матеріалу, індивідуальні форми роботи, надавати співробітникам допомогу під час виготовлення наочних засобів та дидактичних матеріалів, з метою активізації сприйняття дітьми навчального матеріалу, залучати до роботи інформаційні технології для розвитку мовлення, письма, математики, читання.

Процес інклузивного навчання передбачає створення індивідуального плану навчання, який розробляється з метою створення програми роботи з дітьми. Батьки беруть активну участь у розробці індивідуального навчального плану. Навчальний план розробляється та втілюється для кожного учня з особливими освітніми потребами. Основну увагу необхідно звернути на розробку більш конкретних навчальних підходів та додаткових послуг, які дають дитині можливість успішно навчатися.

Індивідуальний навчальний план містить такі інформаційні блоки: інформація про дитину (загальна); рівень знань та вмінь дитини; мета і завдання; спеціальні та додаткові послуги; модифікації (адаптації); термін дії плану; інформація про прогрес дитини. Навчальний план підлягає постійному перегляду та моніторингу. Педагог у процесі навчання задовольняє інтереси та потреби дитини, забезпечує супровід учня, залучає учня до різних видів навчальної діяльності.

Для успішної роботи педагога необхідно створити модельний центр інклюзивної освіти, який передбачає:

- формування в соціальних педагогів позитивного ставлення до інклюзії як до закономірного та прогресивного етапу розвитку;

- аналіз сучасних потреб населення в освіті та збір інформації про дітей з особливими освітніми потребами;

- аналіз нормативно-правових актів, робота над методичними рекомендаціями щодо психологічного супроводу таких дітей.

Важливою частиною організації роботи з працівниками навчальних закладів є процес формування загальної мети, поглядів для надання рівного доступу до якісної освіти усім дітям.

Для передбачення навчальних стратегій в роботі з дітьми з психофізичними вадами, педагогам потрібно вивчати кожну дитину, її мотивацію і можливості.

Досвід багатьох країн світу свідчить, що методика освітньої інтеграції дітей з особливими проблемами є ствердженням принципів рівних прав у можливості здобуття освіти. У міжнародних документах наголос робиться на тому, що інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами відбувається найкраще в рамках інклюзивних шкіл, які повинні приймати всіх дітей, не зважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві чи інші особливості.

Список використаних джерел:

1. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі : дис. канд пед.наук : 13.00.05. Хмельницький, 2010. 293 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : „Самміт-Книга”, 2009. 272 с.